

CÎTEVA PROBLEME LEGATE DE CULTURA PETREȘTI

DE

HORTENSIA DUMITRESCU

Problema culturii ceramicii pictate vest-românești, vest-dacice sau central-transilvane, denumită în cele din urmă cultura Petrești, constituia încă pînă nu de mult o problemă nedeplin lămurită. Prin săpăturile efectuate în al 5-lea deceniu al secolului actual, în diferite așezări situate pe malul Mureșului¹, s-au putut proiecta lumini noi asupra acestei probleme de o deosebită importanță în istoria veche a Transilvaniei.

În primul rînd, D. Berciu, prin continuarea săpăturilor întreprinse în așezările de la Petrești (r. Sebeș), Lumea Nouă (or. Alba-Iulia) și Dumbrava (fost Limba, r. Alba), ca și prin grabnica prelucrare a materialelor obținute, a putut pune bazele unei concepții mai clare cu privire la formarea și evoluția acestei categorii transilvane a culturii cu ceramică pictată².

Tot D. Berciu, în urma observațiilor făcute pe baza datelor arheologice culese de pe un teritoriu cît mai larg, a preconizat și denumirea acceptată, de cultura Petrești, ca mai adecvată realității, așezarea de la Petrești fiind cea mai reprezentativă dintre numeroasele așezări aparținînd acestui complex cultural.

În stadiul actual al cercetărilor și pe baza analizei materialelor din așezarea eponimă, ca și de la Lumea Nouă și Dumbrava, după criterii tipologico-stratigrafice, D. Berciu a putut stabili în dezvoltarea culturii

¹ Într-adevăr, deși fără o prealabilă deliberare în sensul unei planificări, se încep totuși săpături aproape concomitent în mai multe așezări de tip Vinča-Turdaș, situate de-a lungul malurilor Mureșului. În 1942, K. Horedt începe săpăturile în cunoscuta așezare de tip Vinča-Turdaș, bogată și în ceramică pictată Petrești, de la Tărtăria, pe care le va continua în 1943 și 1944. În 1943, D. Berciu și I. Berciu efectuează săpături în așezarea de la Petrești (Groapa Galbenă) (r. Sebeș), pe care le vor continua și în anii următori; în 1944 D. Berciu și I. Berciu încep săpăturile în așezările de tip Vinča-Turdaș, cu ceramică pictată, de la Lumea Nouă (or. Alba-Iulia) și Dumbrava (fost Limba, r. Alba). Săpăturile vor fi reluate în 1945 și 1947 și apoi în 1961 și 1963. De asemenea, în 1944, Hortensia Dumitrescu începe săpături în așezarea de același tip de la Tăușalaș-Deva, întrerupte din cauze obiective. Materialele obținute au fost prelucrate în 1960.

² D. Berciu și I. Berciu, *Cercetări și săpături arheologice în județele Turda și Alba*, în *Apulum*, II, 1943—1945, p. 1—80 (pentru Petrești, p. 53 și urm.); D. Berciu și I. Berciu, *Săpături și cercetări arheologice în anii 1944—1947*, în *Apulum*, III, 1947—1949, p. 1—41.

Petrești două faze distincte : D_1 și D_2 , cu diferitele lor subspecii. Prima fază (D_1) se leagă genetic de grupa Starčevo, iar a doua (D_2) prezintă caracterele tipice ale culturii ceramicii pictate Petrești propriu-zise³. Pornind deci de la baze concrete și ținând seama și de unele idei generale de caracter teoretic, intrate deja în circulație⁴, s-a putut lărgi astfel cadrul discuțiilor cu privire la problemele genezei și ale dezvoltării istorice a culturii Petrești, în sensul apropiatei lor rezolvări⁵.

Contribuția de față încearcă, pe baza rezultatelor săpăturilor noastre de la Tăușalaș-Deva (1944), nepublicate încă, să precizeze unele dintre aspectele problemei originii ceramicii pictate a culturii Petrești, sesizând unele nuanțe în bogatul inventar al acestei culturi de o dezvoltare complicată.

Cultura de aspect balcano-anatolian Vinča-Turdaș are o largă arie de răspândire în România și, așa cum se știe, ea a pătruns în Transilvania chiar din faza sa cea mai veche. Fără îndoială că migrațiunea triburilor respective în aceste ținuturi mărginașe nu s-a putut produce însă mai înainte ca faza veche a culturii Vinča (9 m—6,50 m) să fi atins momentul său de stabilitate și de intensă dezvoltare în așezarea eponimă din Iugoslavia.

În legătură cu aceasta, s-a putut observa că expansiunea progresivă înspre nord și nord-est a culturii Vinča A corespunde în focarul său primar (așezarea de la Vinča) cu faciesul ceramic găsit la adâncimea de 8,50—8 m. Într-adevăr, la acest nivel apare la Vinča ceramica cu decorul punctat, realizat prin tehnica imprimării, care în noile centre de caracter secundar va prolifera în chip surprinzător, dând nota caracteristică a ceramicii în toate așezările de acest fel, între care aceea de la Turdaș, de pe valea Mureșului, a devenit așezarea eponimă, fiind prima descoperire din țara noastră aparținând acestei culturi.

Cultura Vinča-Turdaș se situează, așadar, ca o ramură periferică a culturii Vinča veche, după cum o arată păstrarea îndelungată a acestei forme de decor tipice, moștenite, depășită în așezarea de la Vinča, dar dezvoltată multilateral aici și la care, în cursul evoluției sale, se vor adăuga treptat și alte elemente de caracter local.

Printre așezările pe care le cunoaștem azi în Transilvania și care aparțin acestui orizont cultural și cronologic se numără și așezarea de la Tăușalaș-Deva (reg. Hunedoara)⁶, situată de asemenea pe malul stîng al Mureșului. De fapt, Tăușalașul este un cartier mărginaș, din partea de est a orașului, unde au fost descoperite resturi de viață Vinča-Turdaș. Din păcate, deși săpăturile de aici fuseseră concepute pe un plan mai vast, ele au fost întrerupte din cauze obiective și nici ulterior nu au mai putut fi reluate de noi⁷.

³ D. Berciu și I. Berclu, *Săpături și cercetări arheologice* ..., p. 4,9, 11—12 și 41.

⁴ Gordon Childe, *The Danube in Prehistory*, 1929, p. 104, 107, și 111, și I. Nestor, *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*, în 22. *BerRGK*, p. 35, nota 116 și p. 53—54.

⁵ D. Berciu, *Contribuții la problemele neoliticului din România în lumina noilor cercetări*, în *Biblioteca de arheologie*, V, București, 1961, p. 24 și urm.

⁶ Așezarea de la Tăușalaș-Deva ne-a fost semnalată de profesorul O. Floca, atunci directorul Muzeului regional din Deva.

⁷ Săpăturile au fost reluate pentru scurtă vreme în 1947 de către prof. M. Macrea de la Universitatea din Cluj; materialele rezultate nu au fost publicate, dar se păstrează în Muzeul regional din Deva și au fost cercetate de noi în 1960.

În funcție de datele arheologice de care dispunem, credem că este necesar, în legătură cu problema originii ceramicii pictate Petrești, să stabilim, pe cât posibil, în ce situație s-au găsit triburile purtătoare ale culturii Vinča, aflate în migrațiune lentă și în căutare de pământuri fertile, față de grupurile Starčevo-Criș, stabilite mai înaintea lor pe valea Mureșului. În general, în ceea ce privește relația cronologică dintre aceste două culturi, se admite atît pentru ținuturile lor de primă și de intensă dezvoltare, cît și pentru ținuturile adiacente de răspîndire, secvența Starčevo-Criș-Vinča. Observațiile culese pe teren în ultima vreme duc, totuși, la concluzia că, în anumite spații, aceste două culturi apar parțial contemporane. Pe această bază s-a formulat teza unor efecte tardive ale culturii Starčevo, aflată în faza sa de declin, asupra culturii Vinča și, în linii mari, și asupra altor culturi neolitice. Această formulare rămîne deocamdată neprecisă, pînă nu se va analiza îndeaproape natura internă a raporturilor dintre cele două culturi pomenite mai sus. Cît privește teritoriul României, cercetările mai noi dovedesc, ca și în R.P. Ungară, o evoluție de caracter local a complexelor culturii Criș și de o mai lungă durată, care indică aici aspectele unei dezvoltări întîrziate, situație care se opune ipotezei de fază de declin. Subliniem această împrejurare de fapt, căci ea ne dă posibilitatea să admitem o activitate încă destul de susținută, deși într-un ritm mai larg, a comunităților tribale Criș din aceste ținuturi, care în momentul întîlnirii lor cu purtătorii culturii Vinča-Turdaș puteau fi încă capabile de puternice impulsuri culturale. Ca o urmare a acestor condiții reale, rezultă că, între cele două culturi aflate în prezență, au trebuit să se stabilească neîntîrziat anumite legături directe, încît teza succesiunii cronologice dintre culturile Starčevo-Criș și Vinča-Turdaș devine aici, totodată, și o problemă de continuitate culturală.

Într-adevăr, ipoteza exterminării populațiilor locale de către purtătorii unei culturi mai tinere, aflate în expansiune, ca și toate consecințele acestei teorii a „catastrofismului” în arheologie, prin care se excludea, implicit, orice posibilitate de conviețuire pașnică și de amestec între două culturi, este azi perimată. Dimpotrivă, avem motive să credem, pe baza descoperirilor, că în epoca neolitică au putut exista uneori două culturi diferite în zone vecine ale aceluiași teritoriu, și astfel să se poată vorbi nu numai de exercitarea unor simple influențe culturale, ci și de stabilirea unor raporturi nemijlocite și pe o perioadă mai îndelungată, care puteau duce la unele împrumuturi și chiar la transferuri mai importante de bunuri culturale dintr-o cultură într-alta, așa cum credem că s-a întîmplat și în cazul așezării de la Tăuલાș-Deva și cum vom încerca să arătăm pe scurt aici.

Este vorba de descoperirea (în 1944) a unei categorii ceramice pictate înainte de ardere, în contextul culturii Vinča-Turdaș, în așezarea menționată mai sus. Mărturisim că, în momentul apariției, această descoperire ni s-a părut tulburătoare, aspectul ei deosebit față de mediul înconjurător înlăturînd articularea acestei categorii ceramice cu restul materialului arheologic de aici. Mai apoi, această situație nu a mai apărut așa de singulară, întrucît ceramica aceasta corespundea, *grosso modo*, categoriei D_1 , descoperită în stratul inferior din așezările de la Lumea Nouă și Dumbrava (r. Alba), în săpăturile din 1944 — 1947⁶.

⁶ D. Berciu și I. Berciu, *Săpături și cercetări arheologice în anii 1944 — 1947*, p. 9 — 11, fig. 6.

La Tăualaș-Deva, această ceramică pictată s-a găsit în ambele straturi de cultură ale așezării, adică atât în cel mai vechi strat, între 1,40 și 1,80 m, ca și în stratul superior, între 0,50 și 1,20 m, straturile fiind separate printr-un strat steril de depuneri aluvionale, între 1,20 și 1,40 m, datorate uneia din revărsările periodice ale Mureșului.

Analizînd resturile ceramice pictate de la Tăualaș-Deva, observăm că, prin caracterele lor, ele constituie o unitate bine conturată. Într-adevăr, constatăm că, din punct de vedere tehnologic, pasta prezintă un grăunte fin, argila fiind bine curățată, iar vasele arse unitar în cuptoare. Culoarea acestor fragmente ceramice este roșcată, uneori cu nuanțe spre portocaliu, dar și cenușie-închisă și chiar neagră. Pe ambele fețe ale cioburilor se poate vedea un înveliș lustruit în culoarea pastei, iar alteori de culoare mai deschisă pînă la crême pentru exterior, pe cînd suprafețele interioare rămîn negre. Deși nu s-au găsit vase întregi, iar fragmentele ceramice sînt în general de dimensiuni mai mult mici, se poate totuși deduce că formele conducătoare erau cupele semisferice cu pereții subțiri, dar mai ales acele de formă bitronconică, existența carenei devenind un element tipic pentru vasele acestei categorii ceramice. Pe linia carenei apar adeseori mici proeminențe triunghiulare. Pe aceste suprafețe, îngrijit pregătite, s-a aplicat înainte de arderea vaselor o pictură lucioasă. Culoarele cu care s-a pictat sînt negru, roșu sau alb, fiind folosite fiecare separat, întrucît nu este vorba de policromie. Cioburile cu pictura neagră sînt cele mai frecvente, deși s-au găsit și fragmente pictate cu roșu și, mai rar, cu alb. Păstrată în condiții neprielnice, într-un sol foarte umed, această pictură cu negru nu a rezistat bine de-a lungul timpului și apare, pe alocuri, ștearsă.

Cît privește motivele decorative, ele sînt motive geometrice foarte simple: benzi sau grupe de linii mai groase sau mai subțiri dispuse vertical sau pieziș pe pereții vaselor, pornind de sub buză, în majoritatea cazurilor subliniate printr-o bandă de culoare, care acoperă și partea lor interioară. Motivele din benzi late, fiind și cele mai caracteristice, se desfășoară în unghiuri, în zigzag sau descriu romburi cu sau fără un punct mare în mijloc (fig. 1). În cîteva cazuri, și în interiorul vaselor se observă urme de pictură. Motive curbiliniare sau spiralice nu s-au găsit.

Nu putem afirma că între pictura din stratul inferior și aceea din stratul superior există vreo deosebire de stil. Deosebirea, dacă există, este de ordin cantitativ, în stratul inferior numărul fragmentelor ceramice cu pictură fiind mai mic. Trebuie ținut însă seamă și de faptul că acest strat este mai subțire decît cel superior. Pe lîngă aceasta, există o deosebire și în ceea ce privește culoarea folosită, pictura fiind de culoare roșie pe fond portocaliu sau cenușiu-închis. Pictura cu negru lipsește, fapt care nu are o valoare absolută, întrucît s-ar putea datora și unei simple întîmplări.

În stratul superior, pictura cu culoare neagră este predominantă, materialul ceramic pictat este mai abundent, iar motivele în zigzag și romburi, pictate în bandă lată, sînt mai frecvente.

Prin toate elementele ei componente și caracteristice — tehnica pastei, forme, decor și tehnica picturii —, este clar că și această categorie ceramică de la Tăualaș-Deva se situează ca o prelungire a speciei pictate

a culturii Starčevo-Criș în mediul Vinča-Turdaș. Specificăm că în cazul de față nu poate fi vorba numai de impulsuri culturale și nici de o simplă tradiție, ci de un fenomen de intruziune concretă și directă a unor ma-

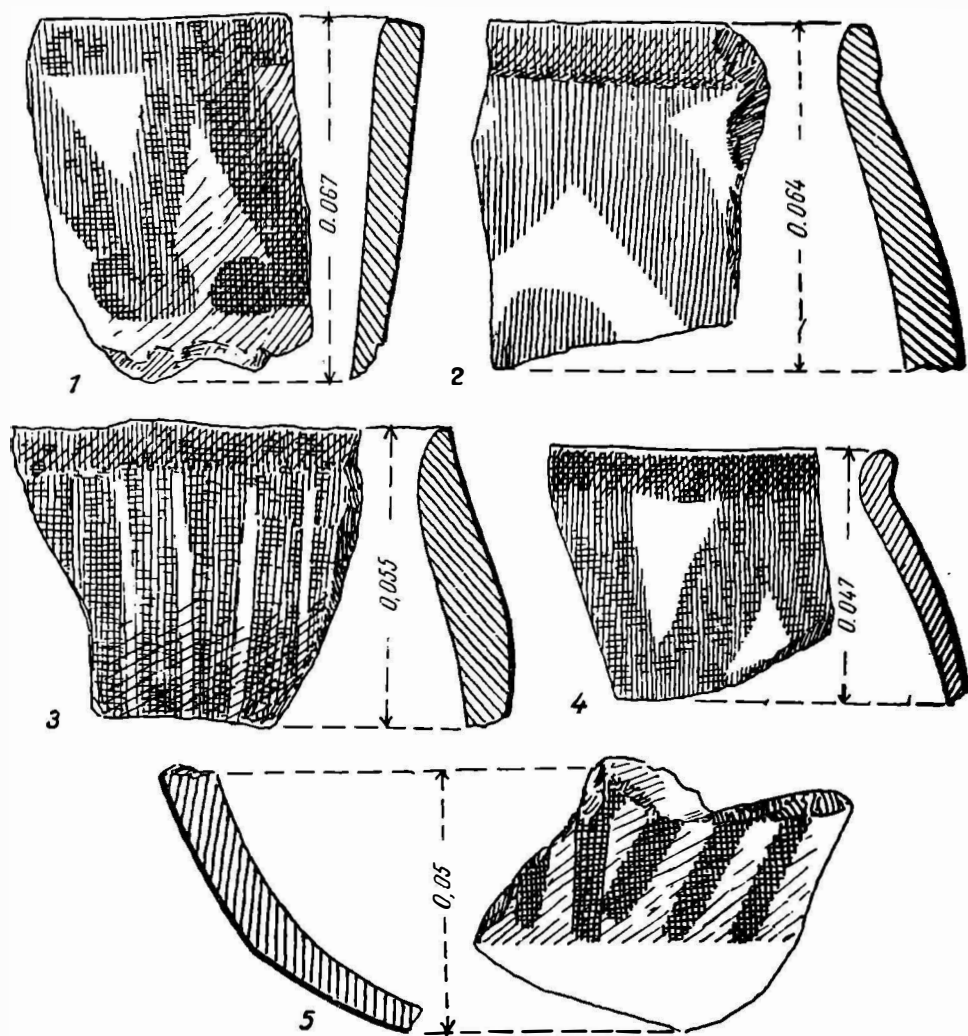

Fig. 1. — Fragmente ceramice cu pictură neagră în bandă lată, din așezarea de la Tăuș-Deva

teriale ceramice de o calitate superioară, transmise de o cultură donatoare, de factură întârziată : cultura Criș. Prin dinamismul legat de această însușire a superiorității lor calitative, aceste elemente se vor impune în noul mediu și vor pulsa într-un ritm tot mai viu. Cultura care a primit noul germen, în speță Vinča-Turdaș, îl va crește și îl va vehicula de-a lungul timpului în procesul unei evoluții interne proprii, dar și pe baza

unor noi relații culturale, pînă la gradul unei culturi independente. Desigur, faza de început într-un astfel de proces este totdeauna greu de sesizat; credem însă că și în cazul de față, ca și în așezarea de la Lumea Nouă, ceramica pictată de factură Starčevo-Criș, care a apărut în așezarea de la Tăualaș-Deva, poate fi considerată pe drept una din rădăcinile ceramicii pictate Petrești⁹. După cum se știe, în majoritatea așezărilor, ceramica Petrești s-a găsit în asociație cu ceramica Vinča-Turdaș, chiar pînă în fazele de deplină dezvoltare. Se precizează deci încă o dată rolul de substrat al complexelor Starčevo-Criș la geneza culturii ceramicii pictate Petrești și, tot astfel, și participarea culturii Vinča-Turdaș la formarea culturii Petrești.

Observăm însă că ceramica de tip Starčevo descoperită în așezările de la Lumea Nouă și Dumbrava (r. Alba) atribuită nivelurilor $D_1 a$ și $D_1 b$ prezintă, potrivit descrierii autorilor, „un decor pictat roșu pe fond alb sau portocaliu, combinat din benzi înguste și mai late”, care, după părerea noastră, este de un caracter variat și bine organizat, stînd în chip evident foarte aproape de ceramica pictată din complexul Starčevo propriu-zis¹⁰. Dimpotrivă, în decorul fragmentar de la Tăualaș-Deva predomină pictura neagră în bandă lată, redus la forme mult simplificate și de o expresivitate săracă față de stilul Starčevo propriu-zis. Faptul corespunde, credem, unui prim pas în procesul de adaptare care începe acum între cele două culturi: cea băstinașă Starčevo-Criș, care primește la rîndul său influențele directe ale culturii mai noi Vinča.

Într-adevăr, în stratul superior de la Tăualaș se poate semnală această primă etapă în procesul de transformare și asimilare a categoriei ceramicii pictate în sensul contaminării ei de către cultura Vinča-Turdaș. Motivele deja amintite, proprii ceramicii pictate de la Tăualaș-Deva, felul în care sînt dispuse pe pereții vaselor, precum și modul cum sînt trasate cu latul pensulei, rezultînd o bandă groasă față de dimensiunile vasului, arată o vădită influență a stilului decorativ al ceramicii Vinča-Turdaș, unde, precum se știe, sînt foarte comune aceste motive în unghiuri, zigzaguri și romburi în bandă lată, redată însă prin tehnica inciziei și a umplerii lor cu puncte imprimate.

Sînt și alte cazuri care ilustrează fenomenul unei simbioze între elementele ceramicii pictate de tipul Starčevo-Criș și unele elemente ale culturii Turdaș în timpul dezvoltării culturii Petrești, de care nu ne vom ocupa însă aici. Vom menționa totuși cîteva date, pe baza unor materiale provenind din așezări cu ceramica pictată Petrești¹¹. De pildă, în legătură cu motivistica simplă de care a fost vorba mai înainte, se poate observa că motivele fazei incipiente pot fi urmărite pînă în combinațiile mai complexe și variate, specifice stilului deplin format al ceramicii pictate Petrești.

⁹ D. Berciu, *Contribuții ...*, p. 27.

¹⁰ *Ibidem*, p. 4.

¹¹ Materialele provenite din aceste așezări se găsesc în Muzeul Brukenthal din Sibiu, unele fiind expuse, iar cele mai multe aflîndu-se în depozitul muzeului. Aceste materiale au putut fi studiate de noi în 1960 și 1963, datorită bunăvoinței directorului muzeului, prof. N. Lupu, ca și a cercetătorului Iuliu Paul, care a efectuat săpături în domeniul ceramicii pictate Petrești atît în așezarea de la Ocna Sibiului, cît și la Cașolț—Poiana în Pisc: *Materiale*, VII, 1960, p. 107.

O altă dovadă și mai interesantă de continuitate ne este dată de conservarea unora dintre aceste motive, în aceeași expresie simplă inițială : este vorba de benzile de culoare neagră, dispuse vertical sau oblic, uneori și ușor curbate, care în mici grupe de trei se regăsesc chiar și în faza de apogeu a culturii Petrești. Este evident că în compoziția decorului ele au acum un rol secundar, întrucât, deși apar pe vase de forme evoluat, aceste elemente sînt folosite pentru decorarea fețelor interioare, iar în exterior se văd numai în registrul inferior, unde — dat fiind linia foarte piezișă a pereților strachinilor carenate, cu fundul foarte mic — decorul era, firește, puțin vizibil. Este curios și faptul că, întocmai ca în pictura de la Tăualaș-Deva, adeseori aceste motive sînt în mare parte șterse, culoarea neagră exfoliindu-se pe alocuri și rămînînd aparent numai conturul benzilor. Fără îndoială că această tehnică neglijentă stă în contrast evident cu calitatea superioară a culorii negre folosite în pictarea registrului superior al vasului. În acest sens, putem cita o serie de exemple din diferitele așezări ale culturii ceramicii pictate Petrești, deplin dezvoltată, cum sînt : Șeica Mică (r. Mediaș), Cîlnic (r. Sebeș), Pianul de Jos (r. Sibiu), Petrești (r. Sebeș)¹², ca și alte așezări de acest fel, în care ceramica pictată Petrești se mai află încă în asociație cu cultura Vinča-Turdaș mai nouă.

Încă un element de legătură cu faza de început o constituie însăși predilecția pentru pictura neagră cu luciu, care se numără printre caracteristicile esențiale ale ceramicii Petrești deplin evoluat, ca și păstrarea și accentuarea carenei la vasele de tipul strachină.

De altfel, credem că nu este de prisos să menționăm aici că această pictură neagră lucioasă și puțin aderentă, folosită în categoria pictată de la Tăualaș-Deva, are o paralelă în cultura Criș finală. Într-adevăr, ea a apărut sub un aspect identic în etapa locală tîrzie a culturii Criș, atît în nord-vestul Transilvaniei pe fragmente ceramice descoperite lîngă Oradea (la Salca¹³), cît și în Banat (pe cîteva fragmente de la Dudeștii Vechi, fost Beșenova Veche)¹⁴, unde — pe buza unui ciob — se vede un motiv spiralic format din cîrlige îmbucate, pictat cu culoare neagră, puțin rezistentă, pe un fond roșu lucios. Notăm totodată că această culoare roșie de fond a vaselor Criș cu pictură neagră și uneori și fără pictură este și ea foarte asemănătoare cu culoarea roșie vie și lucioasă, de bună calitate și destul de aderentă, care în cultura Vinča-Turdaș se vede mai ales pe pedestalele vaselor de tipul cupă cu piciorul înalt.

Pe un vas de dimensiuni mari, tot de la Dudeștii Vechi¹⁵, găsim aceleași culori de fond și pictură : respectiv roșul aderent și negru în parte șters. Deosebit de interesant este și faptul că aici culoarea neagră, pusă

¹² Exemplarele provenind de la Șeica-Mică poartă următoarele numere de inventar : 11 751, 12 227, 12 233, 12 263, 12 264. De la Cîlnic : nr. inv. 6 792 ; de la Petrești : nr. inv. 11 613. Acele provenite de la Pianul de Jos (Sibișeni), neinventariate încă la acea dată, aparțin unor sondaje efectuate de I. Paul în 1962.

¹³ Aceste exemplare se păstrează în Muzeul din Oradea, sub numerele de inventar 1 605, 1 612 și 1 599.

¹⁴ Exemplarele se găsesc în Muzeul Baratului din Timișoara. Un motiv foarte asemănător se poate vedea pe un vas aparținînd culturii Karanovo I, din așezarea Kapitan Dimitriev, expus în Muzeul din Plovdiv. În acest caz pictura este însă albă pe fond roșu-închis.

¹⁵ Vasul este expus în Muzeul Banatului din Timișoara, împreună cu alte cinci vase mari, aparținînd grupului Criș din Banat.

în benzi verticale late, a fost aşternută peste decorul în barbotină şi ciupituri lucrate cu unghia¹⁶. Acest procedeu tehnic al unui dublu decor nu este străin nici culturii Vinča-Turdaş, atât la Tăualaş-Deva, cât şi în alte aşezări similare, unde prin benzi late de culoare neagră, azi aproape şterse, se acoperă zone întregi din suprafaţa vaselor, decorate iniţial prin tipicele puncte scobite. În alte cazuri se subliniază cu culoare neagră numai buza vasului, atât în exterior, cât şi în interior, înlocuindu-se astfel, prin tehnica picturii, efectul afumării marginilor vaselor în timpul coacerii lor, cunoscut sub denumirea de *black-topped*, adică aşa cum se poate vedea pe unele fragmente ceramice de la Tăualaş-Deva, pe unele vase de la Turdaş sau de la Tărtăria etc.

În aceeaşi ordine de idei, a reflectării categoriei ceramicii pictate asupra aceleia incizate, menţionăm că, alături de vopsirea cu culoarea neagră, unele fragmente de vase aparţinând culturii Vinča-Turdaş prezintă peste motivele realizate prin tehnica inciziei o badijonare cu o culoare albă, foarte diluată, aproape transparentă, în felul aşa-numitului *smeat*, procedeu decorativ care se întâlneşte şi în alte culturi neolitice şi denotă, ca şi în cazul de faţă, coexistenţa lor cu o specie pictată. Amintim că acest alb străveziu şi subţire ca o zeamă, încît lasă să se vadă dedesubt culoarea roşie a vasului, serveşte drept culoare de fond la vasele din categoria pictată a culturii Tisa: peste acest fond alb transparent, cu aceeaşi culoare neagră de calitate inferioară bine cunoscută, alături de motivele obişnuite, s-au pictat mai ales motive meandrice, aşa cum se pot vedea pe unele fragmente din vase de forme simple şi pe altele mai evoluat, provenind din aşezarea de la Salca¹⁷ (Oradea). Din aceeaşi regiune, din aşezarea Oradea-Oraş¹⁸, se cunosc câteva fragmente de străchini cu pictură roşie-vişinie pe fond portocaliu, cu un decor de motive meandrice oblice, tipice pentru cultura Tisa mai nouă şi care, ca aspect general, se situează foarte aproape de ceramica pictată Petreşti. Aşadar, pe baza acestor exemple concrete, între influenţele care au determinat dezvoltarea ceramicii pictate Petreşti putem postula şi o influenţă a speciei ceramice pictate din cultura Tisa¹⁹, care avea la bază aceeaşi origine ca şi categoria pictată de la Tăualaş-Deva. Această ceramică pictată a culturii Tisa, după cât se pare, dăinuieşte şi într-o perioadă posterioară fazei de început a ceramicii Petreşti reprezentate în aşezarea de la Tăualaş-Deva.

Din cele câteva observaţii expuse pe scurt aici, putem reţine, în legătură cu problema originii ceramicii pictate a culturii Petreşti, că şi în aşezarea de cultură Vinča-Turdaş de la Tăualaş-Deva s-au putut surprinde unele elemente de început ale culturii cu ceramică pictată Petreşti şi considerăm că aceasta constituie un prim pas în procesul ei de organică dezvoltare din sînul culturii Vinča-Turdaş.

Desigur, ne dăm seama că toate datele acestei importante probleme, deşi sînt confirmate prin rezultatele săpăturilor de la Lumea Nouă, au

¹⁶ Un caz analog se cunoaşte şi în aşezarea de la Maroslele (R. P. Ungară); vezi Otto Trogmayer, în *AE*, 91, 1964, rezumat, p. 85—86.

¹⁷ Materialul se găseşte în Muzeul din Oradea; nr. de inv. 1 557, 1 559, 1 574, 1 577, 1 579, 1 580, 1 581, 1 584 şi 1 855.

¹⁸ În Muzeul din Oradea, nr. inv. 1 588, 1 592 şi 1 587.

¹⁹ D. Berciu, *Contribuţii* ... p. 45, unde se formulează aceeaşi concluzie, fondată însă pe consideraţii mai ales de ordin teoretic.

nevoie, pentru cristalizarea lor definitivă, de tot mai multe contribuții arheologice de acest fel, adunate de pe un teritoriu cât mai întins.

Rezultatele ultimelor săpături de la Lumea Nouă (or. Alba-Iulia) pot fi invocate în sprijinul acestui punct de vedere, întrucât datele culese din așezarea aceasta reflectă o situație-cheie în studierea culturii Petrești. Sperăm că, atunci când vor fi valorificate în întregime, aceste date vor aduce precizări interesante mai ales în legătură cu perioada de tranziție în formarea culturii Petrești, ca și cu desfășurarea ulterioară a diferitelor faze evolutive ale culturii Petrești ²⁰.

Cît privește așezarea de la Tărtăria, situația este diferită. După primele săpături de la Tărtăria, efectuate de prof. K. Horedt ²¹ în 1942—1943, se ajunsese la concluzia că ceramica pictată Petrești nu se găsea sub adîncimea de 1,40 m, ceea ce rămîne și azi perfect valabil, întrucît nu trebuie să uităm că atunci se avea în vedere numai ceramica Petrești propriu-zisă, care se impunea atenției atît prin perfecțiunea ei tehnică, cît și prin desăvîrșirea stilului său pictural. Ceramica pictată descoperită de N. Vlăsa în 1961 la Tărtăria însă, în al doilea strat de cultură, denumit Turdaș-Petrești ²², adică la adîncimea de 2 m, este de un aspect mai rudimentar, iar prin motivele pictate în bandă lată, corespunde faciesului de la Tăualaș-Deva. Nu ar fi cu totul exclus ca, prin continuarea săpăturilor, să se descopere ceramica pictată și în primul strat de la Tărtăria, adică în același fel ca și la Tăualaș-Deva și ca la Lumea Nouă (or. Alba-Iulia).

Lipsa elementelor ceramicii pictate din cel mai vechi strat de la Tărtăria nu reprezintă, credem, un element hotărîtor, deoarece și în această așezare, ca și la Tăualaș-Deva, și tot așa ca și la Turdaș, în stratul inferior se găsesc o serie de forme de vase, precum și alte produse ceramice, care se leagă direct de cultura Criș și se dovedesc a fi fost adoptate de noul lor mediu.

Pentru așezarea eponimă de la Turdaș, diferiți cercetători au preconizat existența unui strat superior cu ceramica Petrești propriu-zisă, care a fost distrus în bună parte de lucrările agricole. În sondajele efectuate aici în 1910, dacă M. Roska ²³ nu a găsit în stratele de jos ceramică pictată, explicația are la bază aceeași neînțelegere deja invocată mai înainte; deoarece la acea dată nu se cunoștea și nu se putea căuta decît ceramica Petrești în forma ei de apogeu și nu ar fi fost posibil ca aceasta să fie găsită în stratul inferior. Formele caracteristice ceramicii pictate

²⁰ D. și I. Berciu, *Săpături și cercetări arheologice* ..., p. 8 și urm., și I. Berciu, informație orală. După terminarea săpăturilor din 1963 în așezarea de la Lumea Nouă, s-au putut preciza, în sectorul II, cinci niveluri de locuire, dintre care al treilea corespunde unei faze de tranziție spre cultura Petrești deplin formată.

²¹ K. Horedt, în *Apulum*, II, p. 44—59.

²² N. Vlăsa, *Chronology of the neolithic in Transylvania, in the light of the Tărtăria settlement's stratigraphy*, în *Dacia*, N.S., VII, 1963, p. 486 și urm., fig. 4.

²³ M. Roska, *Stațiunea neolitică de la Turdaș*, în *Publ. Muzeului jud. Hunedoara*, XXV, 1927, p. 14—38; I. Nestor, *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*, în *22. BerRGK*, p. 33 și urm.; vezi și p. 35—36.

sînt însă prezente și în sondajele lui M. Roska²⁴ și, cu sau fără pictură, această împrejurare a aflării lor aici constituie o dovadă de prim ordin, întrucît, după cum știm, și în cultura Starčevo, alături de vasele pictate stau și vasele fără pictură, însă înrudite prin tehnică și forme cu acelea care prezintă un decor pictat²⁵. Notăm că în colecția S. Torma se află fragmente ceramice pictate, dintre care unele se leagă de ceramica Petrești deplin formată²⁶, iar altele, prin tehnica și motivele lor, sînt asemănătoare cu cele descoperite la Tăușalaș-Deva²⁷.

În această problemă a genezei ceramicii pictate Petrești credem că, dacă fenomenul unei simbioze Starčevo-Criș tardiv și Vinča-Turdaș veche a putut fi surprins în două din așezările de pe valea Mureșului (Tăușalaș-Deva și Lumea Nouă-Alba Iulia), este firesc să ne așteptăm ca aceeași situație să nu lipsească nici din celelalte două așezări similare, Turdaș și Tărtăria, aceste ultime două fiind situate și ele de-a lungul rîului Mureș, și anume între celelalte două.

Cît privește cronologia relativă a așezării de la Tăușalaș-Deva, menționăm că în stratul de jos s-au descoperit cîteva cioburi cu decor în meandru, realizat printr-o singură linie incizată, adică în maniera obișnuită în ceramica liniară est-slovacă, Barca III²⁸, sau în complexul Alföld al culturii liniare din R.P. Ungară.

În ultima vreme, același aspect al culturii liniare s-a descoperit și pe teritoriul Republicii Socialiste România, în așezarea de la Ciumești-Berea²⁹, reg. Maramureș.

La baza stratului superior de la Tăușalaș-Deva s-au găsit două cioburi aparținînd fazei clasice a culturii Bükk, ca și unul de aspect Precucuteni I-Zănești.

Atît elementele străine din stratul inferior al așezării de la Tăușalaș-Deva, cît și acelea din stratul superior amintite acum, indică etape cronologice paralele, în general, cu acelea reprezentate de straturile I și II de la Tărtăria³⁰.

²⁴ M. Roska, *Die Sammlung Zsofia v. Torma*, Cluj, 1941, pl. CL/15; un ciob cu pictură albă peste decorul incizat apare chiar din al doilea strat; iar din al treilea strat, care corespunde cu stratul al doilea de la Tăușalaș-Deva, sînt cîteva profile specifice de cești cu carenă: pl. CLI/17-19; cf. și pl. CXXII/7-10, adică forme de tipul aceloră decorate de obicei cu pictură.

²⁵ D. A. Garașanin, *Starčevačka Kultura*, Ljubljana, 1954, p. 165.

²⁶ M. Roska, *op. cit.*, pl. CXXIII/10; pl. CXXIV/10,12.

²⁷ *Ibidem*, pl. CXXIII/6,9; CXXIV/8,13. În așezarea eponimă de la Vinča, la adîncimea de 9 m, există o pictură în benzi groase, negre, dispuse în unghiuri, pe vase carenate cu fond roșu; vezi M. Vasić, *Prehistoricka Vinča*, vol. II, pl. CXXI/269, a; pentru motivul în grupe de linii subțiri, vezi *ibidem*, pl. CXXI/268, pl. CXXII/274 și 276; pl. CXXIII/277, a-b și 278, precum și M. Garașanin, *Neolithikum und Bronzezeit in Serbien und Makedonien*, în 39. *BerRGK*, 1958, p. 9.

²⁸ L. Hájek, *Eine neue bandkeramische Gruppe in der Ost-Slowakei*, în *AR*, IX, 1957, fasc. II, p. 3-9.

²⁹ Al. Păunescu, *Пережитки тарденуазской культуры в древнем неолите в Чумешти*, în *Dacia*, N.S., VII, 1963, p. 470 și fig. 2/1, 2,8; vezi și p. 468, fig. 1/11-12; două fragmente ceramice cu urme de pictură neagră, care indică o influență a culturii Criș. De asemenea și E. Comșa, *К вопросу о периодизации неолитических культур на северо-западе PHP*, în *Dacia*, N.S., VII, p. 480, fig. 3/14 și 23.

³⁰ N. Vlassa, *op. cit.*, fig. 11.

QUELQUES PROBLÈMES EN RELATION AVEC LA CULTURE NÉOLITHIQUE DE PETREȘTI

RESUMÉ

Ayant comme point de départ les résultats de ses fouilles dans la station Tăualaș-Deva, située sur le Mureș (Transylvanie) et appartenant à la culture de Turdaș, fouilles exécutées en 1944 mais encore inédites, l'auteur discute certains aspects caractéristiques de ses découvertes. Parmi les restes de poterie de cette station, à côté de la céramique de Vinča-Turdaș, on a découvert un groupe à décor peint représentant un faciès local de la peinture de Starčevo-Criș. Cette constatation suggère la possibilité d'une coexistence et de relations directes entre les stations appartenant à ces deux cultures (Vinča-Turdaș et Starčevo-Criș), partiellement contemporaines dans certaines aires voisines.

La céramique peinte mentionnée a été découverte dans les deux couches de culture identifiées à Tăualaș-Deva (I = de 1,80—1,40 m et II = de 1,20—0,50 m de profondeur), séparées par une couche stérile. On n'a pu déceler aucune différence de style entre les fragments peints de ces deux couches ; tout au plus pourrait-on parler d'une différence quantitative ainsi que de la prépondérance de la céramique à décor peint en noir par rapport à la céramique rouge dans la couche supérieure.

Cette céramique peinte, de facture supérieure ne constitue pas un facteur étranger statique et infructueux qui ait pénétré dans le milieu Turdaș-Vinča. Par contre, on peut observer toute une série d'influences réciproques entre les éléments étrangers à l'origine mis en présence ici et, en fin de compte, un processus d'assimilation des éléments anciens (Starčevo-Criș) par la culture nouvelle (Vinča-Turdaș).

Cette symbiose et cette assimilation aura comme résultat une évolution interne propre et, au fur et à mesure, aussi par la greffe d'autres éléments culturels, naîtra une culture indépendante et originale — la culture de Petrești — à double faciès quant au décor, la céramique à décor peint étant supérieure à la catégorie à décor incisé et constituant, en même temps, la note caractéristique de cette culture.

La culture de Starčevo-Criș constitue du point de vue de la peinture noire, le fonds, tandis que la culture de Vinča-Turdaș représente le milieu favorable à la réception et au développement des éléments Starčevo-Criș.

L'importance de la station de Tăualaș-Deva est liée en première ligne au fait qu'elle a donné la possibilité d'observer quelques-uns des éléments primordiaux du développement organique de la culture de Petrești⁵, tout comme à Lumea Nouă (ville de Alba Iulia) et à Dumbrava (l'ancien Limba, district d'Alba) ; d'autre part, on a pu vérifier ainsi une hypothèse similaire. Dans cet ordre d'idées nous précisons que les résultats des fouilles entreprises en 1961 et 1963 dans la station de Lumea Nouă indiquent une situation plus complexe : il y a là cinq niveaux d'ha-

bitation, parmi lesquels le IIIe est attribué à une phase de transition vers la culture de Petrești. Lorsque les résultats de ces fouilles seront entièrement publiés, ils pourront contribuer d'une manière décisive à la solution du problème posé par la naissance et le développement de la culture de Petrești ²⁰.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1 — Tessonns peints de la station de Tăualaș—Deva.